KIBERMAKONDA IJTIMOIY BARQARORLIKNI TA’MINLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA ISTIQBOLLAR

O.E.Allayarov
Sarbon universiteti dotsenti, Siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Maqolada kibermakon sharoitida ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash masalalari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida jamiyat hayotida yuzaga kelayotgan o‘zgarishlar, axborot xavfsizligi, feyk axborotlar, kiber tahdidlar va ularning ijtimoiy barqarorlikka ta’siri ilmiy asosda o‘rganiladi. Shuningdek, kibermakonda barqarorlikni ta’minlash mexanizmlari va amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: kibermakon, ijtimoiy barqarorlik, axborot xavfsizligi, dezinformatsiya, kiberxavfsizlik, internet, raqamli jamiyat.

Zamonaviy taraqqiyot bosqichida internet va raqamli texnologiyalar jamiyat hayotining barcha sohalariga chuqur singib, ijtimoiy munosabatlarning yangi — virtual shaklini yuzaga keltirdi. Natijada kibermakon insonlar o‘rtasidagi muloqot, axborot almashinuvı va ijtimoiy o‘zaro ta’sirning asosiy muhitiga aylanmoqda. Mazkur jarayon, bir tomondan, jamiyat rivoji uchun keng imkoniyatlar yaratca, ikkinchi tomondan, yangi turdagi tahdid va xavflarni ham yuzaga keltirmoqda. Shu jihatdan, kibermakonda barqaror va xavfsiz muhitni shakllantirish dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy adabiyotlarda kibermakon internet tarmoqlari, raqamli platformalar va axborot tizimlari negizida shakllangan virtual muhit sifatida talqin qilinadi. Uning o‘ziga xos jihatlari sifatida global qamrov, hududiy chegaralarning yo‘qligi, axborot tarqalishining yuqori sur’ati, interaktiv muloqot imkoniyatlari hamda anonimlik holatlari ko‘rsatiladi. Mazkur xususiyatlar ijtimoiy jarayonlarning dinamikasini oshirishga xizmat qilsa-da, ularni tartibga solish va samarali boshqarishni ancha murakkablashtiradi.

Ijtimoiy barqarorlik esa jamiyatda barqaror taraqqiyot, ijtimoiy hamjihatlik va tinchlikni ta’minlovchi tizimli holat bo‘lib, u ijtimoiy adolat, axborot muhitining sog‘lomligi, fuqarolar o‘rtasidagi ishonch darajasi hamda davlat va jamiyat o‘rtasidagi muvozanatli munosabatlar bilan bevosita bog‘liq. Kibermakon ushbu omillarga sezilarli ta’sir ko‘rsatib, ularning mustahkamlanishi yoki zaiflashuviga sabab bo‘lishi mumkin.

Xususan, Kibermakon — U.Gibson tomonidan 1984 yilda kiritilgan atama. Hozirda bu atama kompyuter tizimlari uchun tuzilgan virtual fazoni tavsiflaydi va axborot resurslarining butun fazosini anglatadi. Kibermakon kompyuter tarmoqlari orqali amalga oshiriladigan muloqot maydonini ifodalovchi voqelik sifatida 1990-yildan boshlab keng miqyosida rivojlanib, takomillashib kelmoqda. Kibermakon tushunchasini dastlab kanadalik yozuvchi Uilyam Gibson 1982-yil “Sojjenie Xrom” (“Burning Chrome”) nomli hikoyasida yozadi.[1] Kibermakon, birinchi navbatda, kompyuterlar va kompyuter xotirasi orqali dunyoda ishlatiladigan ochiq maydon tushunchasini anglatadi. Ilk bor kibermakon atamasi 1986-yilda Uilyam Gibsonning “Burning Chrome” romanida qo‘llangan.[2] Shuningdek, fransuz faylasufi Per Levining fikricha, kiberfazo silliq, yuqori aniqlangan, interaktiv va real vaqt rejimida ishlov berish maydonidir.[3] Bu makon axborotni olish, uzatish, modellashtirish va ro‘yxatga olish imkonini beradi.[4] Xitoylik strateg va mutafakkir Sun Tszi o‘zining «Urush san’ati» risolasida qurolsiz kurashish va jangsiz g‘alaba qozonish kerakligini donolik bilan ta’kidlagan.[5]

Kibermakonda dezinformatsiya va manipulyativ axborotlarning tarqalishi jamoatchilik ongini chalg‘itish orqali ijtimoiy ziddiyatlarni kuchaytirish ehtimolini oshiradi. Shu bilan birga,

---

[1] https://ict.xabar.uz/ilm-fan/it-termin-kibermak
[2] Gibson, William, Burning chrome. - USA.: New York: Arbor House, 1986. - 220 p.
[3] Lévy P., World Philosophie: le marché, le cyberespace, la conscience, Odile Jacob, Paris 2000. 224 p.
[4] https://project7155832.tilda.ws/
[5] Сун Цзы. Искусство войны. — М.: София, 2010. — С. 56-58

kiberjinoiyatchilik, jumladan, shaxsiy ma’lumotlarni noqonuniy egallash, axborot tizimlariga hujumlar uyushtirish va onlayn firibgarlik holatlari jamiyatda ishonch muhitini izdan chiqaradi. Axborot urushi elementlari orqali ommaviy ongga ta’sir ko‘rsatish amaliyoti esa siyosiy barqarorlikka salbiy ta’sir etuvchi omillardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, radikal va ekstremistik g‘oyalarni internet orqali tarqalishi ijtimoiy xavfsizlikka jiddiy tahdid soladi.

Kibermakonda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash kompleks yondashuvni talab qiladi. Birinchi navbatda, axborot xavfsizligini mustahkamlash, ilg‘or kiberxavfsizlik texnologiyalarini joriy etish, axborot resurslarini ishonchli himoya qilish va milliy axborot infratuzilmasini izchil rivojlantirish zarur. Shu bilan birga, aholining media va raqamli savodxonligini oshirish orqali axborotni tanqidiy baholash ko‘nikmalarini shakllantirish dezinformatsiyaga qarshi samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu jarayonda axborot xavfsizligini ta’minlash faqat texnik choralar bilan cheklanib qolmasdan, tashkiliy va institutsional mexanizmlarni ham qamrab olishi lozim. Xususan, davlat organlari va xususiy sektor o‘rtasida samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish kiber tahdidlarga qarshi kurashish samaradorligini oshiradi. Shuningdek, axborot resurslarini muhofaza qilishda zamonaviy kriptografik usullar va identifikatsiya tizimlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Media va raqamli savodxonlikni oshirish jarayoni esa uzluksiz ta’lim tizimi bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi kerak. Ayniqsa, yosh avlodda axborotni tahlil qilish, manbalarni solishtirish va xolis xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Bu orqali fuqarolar turli manipulyativ axborotlarga nisbatan immunitetga ega bo‘ladi.

Kibermakondagi munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solish nafaqat qonunchilikni takomillashtirishni, balki uning ijro etilishini ham samarali nazorat qilishni talab qiladi. Davlat organlari, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati institutlari o‘rtasida integratsiyalashgan hamkorlik tizimi yaratish orqali kibermakondagi xavf va tahdidlarni tezkorlik bilan aniqlash va bartaraf etish mumkin. Shuningdek, kiberxavfsizlik sohasida xalqaro hamkorlikni mustahkamlash, tajriba va ma’lumot almashish mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish transmilliy tahdidlarga qarshi kurashishda strategik ahamiyatga ega. Bundan tashqari, xalqaro standart va protokollarga rioya qilish kibermakonning huquqiy hamkorligini mustahkamlash va global kiberxavfsizlik muhitini yaxshilashga xizmat qiladi.

Kibermakonning ijtimoiy hayotdagi roli kelgusida sezilarli darajada oshishi kutilayotganligi bois, sun’iy intellekt, blokcheyn va katta ma’lumotlar (Big Data) texnologiyalarini jamiyat tarmoqlariga keng joriy etish imkoniyatlari yuzaga keladi. Ushbu texnologiyalar ijtimoiy jarayonlarni avtomatlashtirish, axborot oqimini tahlil qilish va qaror qabul qilish tizimlarini optimallashtirishga xizmat qiladi, shu bilan birga davlat va xususiy sektorning faoliyat samaradorligini oshirish imkonini ham beradi.

Biroq, ushbu transformatsiya jarayoni yangi turdagi kiber tahdidlar va xavf-xatarlarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Jumladan, shaxsiy ma’lumotlarning buzilishi, kiberqahrilik holatlari, elektron muloqot va ma’lumot almashinuv jarayonida noqonuniy faoliyatlar rivojlanishi ehtimoli mavjud. Shu munosabat bilan kibermakonda barqaror ijtimoiy muhitni ta’minlash maqsadida ilmiy tadqiqotlarni chuqurlashtirish, xavf-xatarlarni prognozlash va ularga qarshi innovatsion texnologiyalar hamda boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish talab etiladi.

Ushbu jarayonda davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari va xususiy sektor o‘rtasida integratsiyalashgan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, xalqaro tajriba va standartlarni qo‘llash, global kiberxavfsizlik tizimlari bilan uyg‘unlikni ta’minlash kibermakonda ijtimoiy barqarorlikni saqlashda strategik omil sifatida xizmat qiladi. Ijtimoiy jarayonlarning barqaror rivojlanishi va kibermakonda xavfsiz muhitni shakllantirish ushbu kompleks chora-tadbirlarning samarali amalga oshirilishiga bevosita bog‘liqdir.

Kibermakonda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash zamonaviy jamiyat rivojining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Axborot xavfsizligini ta’minlash, aholining media savodxonligini oshirish, huquqiy bazani takomillashtirish hamda davlat va jamiyat o‘rtasidagi samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish orqali barqaror ijtimoiy muhitni shakllantirish mumkin.